

ГОДИШНИК НА СОФИЙСКИЯ УНИВЕРСИТЕТ „СВ. КЛИМЕНТ ОХРИДСКИ“

СТОПАНСКИ ФАКУЛТЕТ

Том 23, 2024

ANNUAL OF SOFIA UNIVERSITY “ST. KLIMENT OHRIDSKI”

FACULTY OF ECONOMICS AND BUSINESS ADMINISTRATION

Volume 23, 2024

ОСНОВИ НА СЪВРЕМЕННАТА ИКОНОМИКА: ГЕОРГ ФРИДРИХ КНАП И МОДЕРНАТА ПАРИЧНА ТЕОРИЯ

ТЕОДОР СЕДЛАРСКИ

*Софийски университет „Св. Климент Охридски“
Стопански факултет, Катедра Икономика*

e-mail: sedlarski@feb.uni-sofia.bg

АЛЕКСАНДЪР Б. ТОДОРОВ

*Икономически университет – Варна
Катедра Обща икономическа теория*

ХЕНРИК ЕГБЕРТ

Университет за приложни науки Анхалт, Германия

Teodor Sedlarski, Aleksandar B. Todorov, Henrik Egbert. FOUNDATIONS OF CONTEMPORARY ECONOMICS: GEORG FRIEDRICH KNAPP AND MODERN MONETARY THEORY

Georg Friedrich Knapp was a German economist whose most famous book is *The State Theory of Money*. Knapp is known as the founder of the *chartalist* school of monetary theory. In contrast to other monetary theories, which focus on the exchange value of money, Knapp assumes that the value of money is created by the government's legal right to define it. The legal concepts are central to his economic argumentation. He saw this approach as applicable to all

forms of money. With the assumption that a government is the position to create money by decree Knapp's theory has found considerable attention in the modern monetary theory.

Key words: chartalism, monetary theory, modern monetary theory, Georg Friedrich Knapp.

JEL codes: B15, B31, E42, E50, N13

ВЪВЕДЕНИЕ. ЖИТЕЙСКИ ПЪТ

Георг Фридрих Кнап се счита за основоположник на идейното течение на т.нар. хартализиъм, залегнало в основата на популярната през последните години *модерна парична теория* (МПТ). В монографията „Държавната теория на парите“ за първи път в европейската икономическа мисъл той представя обобщено концептуалните принципи на хартализма. Кнап е ректор на университета в Страсбург и съосновател на влиятелното Сдружение за социална политика (нем. Verein für Socialpolitik). Със статистическите и историческите си трудове се явява сподвижник на младата Историческа школа в Германия. В настоящата обзорна статия очертаваме главните моменти от живота и творчеството на големия немски икономист като проследяваме интелектуалните корени на харталистката идея.

Георг Фридрих Кнап е роден на 7 март 1842 г. в Гисен, Германия, в семейството на Фридрих Лудвиг Кнап (1814 – 1904) и Катарина Елизабет Либих (1819 – 1890), сестра на известния химик Юстус фон Либих. Кнап израства в Мюнхен в интелектуалното обкръжение на вуйчо си. В допълнение към древните езици проявява влечение към естествените науки и към математиката. След като завършва училище, от 1853 г. Георг следва физика, химия, римско право и икономика в Мюнхен, Берлин и Гьотинген. През 1865 г. защитава дисертация по политическа икономия върху теорията за заплатите на Йохан Хайнрих фон Тюнен (срв. със *Седларски*, 2015, с. 166) в университета в Гьотинген с втора специалност математика. Първоначално се посвещава на статистиката и издава основополагащ труд върху смъртността и т.нар. морална статистика (престъпност, самоубийства, аборти и др.) в Германия. От 1869 до 1874 г. Кнап е ръководител на статистическата служба на град Лайпциг, а на 27-годишна възраст става професор по статистика във Философския факултет на Лайпцигския университет. През 1874 г. е назначен за професор по икономика към университета в Страсбург в региона Елзас, който тъкмо е анексиран от Германския райх. По-късно е избран за ректор на университета.

Кнап, заедно с Густав Шмолер, проправя пътя за развитието на младата немска Историческа школа (срв. със *Седларски*, 2015, 142 – 159). Първоначално изследванията му са посветени на въпросите на селскостопанската и социалната политика (*Stremmel et al.*, 2006). За най-важно негово научно

постижение се счита монографията „Държавната теория на парите“, публикувана през 1905 г., в която той обяснява стойността на парите не от икономическа, а от позитивистка и юридическа перспектива. Кнап отказва множество академични назначения (например във Виена) и остава в Страсбург до 1918 г., включително по време на Първата световна война. През 1918 г. е награден с орден за приноса си (фр. Pour le Mérite) към науката и изкуствата. През 1919 г. Кнап е принуден да напусне дома си в Елзас и прекарва последните няколко години от живота си в Дармщат.

Кнап е член на пруската, баварската и хайделбергската академия на науките. Погребан е в Дармщат на 20 февруари 1926 г. (срв. с *Greitens*, 2019a, с. 2; 2022). Научната работа на Кнап може да бъде разделена на три фази: първата е посветена на статистиката, във втората е отдаден на изследвания върху селскостопанската история, а в последната се заема с монетарната теория (*Greitens*, 2022). В следващите няколко параграфа са представени кратко главните му приноси в областта на паричната теория.

ДЪРЖАВНАТА ТЕОРИЯ ЗА ПАРИТЕ

Кнап пише своята „Държавна теория на парите“ (*Knapp*, 1905) в историческия момент на постепенното затихване на значението на монетите в Европа (банкнотите са законно платежно средство в Германия от 1910 г.). Това са годините, когато в много страни се водят дискусии за въвеждането на биметален стандарт. В Германия публично се обсъждат предстоящи промени в текущия паричен режим – „разклатената златна валута“, както и последиците от валутната реформа в Австрия от 1892 г. Нараства практическата роля на кредитните пари, а старите теории за парите са все по-малко в състояние да обяснят актуалните развития в стопанската действителност (вж. *Greitens*, 2019, с. 274, 309; 2022).

„Държавната теория на парите“ повлиява по ключов начин развитието на т.нар. номинализъм, като предлага обяснение на същността на парите от правно-историческа и правно-теоретична гледна точка. От такава перспектива парите се създават от държавата по силата на властовата ѝ позиция. На един по-ранен етап, при т.нар. пенсаторни плащания стоките се разменят доброволно за определено количество метал с договорена чистота. Всеобщата валидност на метала като платежно средство на територията на страната постепенно започва да се осигурява от държавата. С течение на времето се запазва само името на платежното средство от предишния пенсаторен етап, но паричната единица вече придобива изцяло номинален характер, независим от физическата субстанция на носителя.

Като върховен гарант на правовия ред на територията, държавата се е намесила в механизма на паричната размяна и е определила дадената единица като допустимо платежно средство за погасяване на съществуващи дългове. Това развитие може да бъде наблюдавано ясно при прехода от една парична единица (например злато) към друга (например сребро), при който държавата фиксира обменния курс между двете разплащателни средства, така че да не се промени стойността на съществуващите дългове. Според Кнап това се осъществява чрез юридически акт на държавната власт, която определя колко единици от новите пари следва да се разменят за единица от старите. Технически валидността на физическите парични единици се осигурява чрез поставяне на отличителен държавен знак. От този момент нататък металът вече не е необходимо да се претегля, а така изсечените монети само се броят. Те вече не представляват физическо количество вещество, а придобиват смисъла на *харта*, посредством която могат да се погасяват дългове. Парите са станали изцяло номинални и притежават само *валидност*, а не присъща стойност на материалния носител, който вече не изпълнява функцията на разчетна единица. Така Кнап опитва да обясни модерните за онази епоха парични конституции без метал, основани на книжните пари, при които – аналогично на златото и среброто, държавата придава стойност на материалния носител, превръщайки го в пари (*Stavenhagen*, 1951, 190 – 191).

Централната теза на Кнап е формулирана още в първото изречение на монографията: „Парите са продукт на правния ред, той се е проявявал в най-различни форми в хода на историята: следователно една теория за парите може да бъде само правно-историческа“ (*Knapp*, 1905, с. 1). Авторът посвещава целия си труд на тази идея, представяйки все по-детайлни свидетелства в нейна подкрепа. Той се противопоставя на традицията на метализма, която възприема като морално остаряла (*Knapp*, 1905, с. 9). Кнап предлага таксономия на реални и теоретично възможни форми на пари. За целта на това подробно абстрактно представяне и систематизация той въвежда своя собствена терминология (*Trautwein*, 2003, с. 170; *Greitens*, 2022).

В самото начало Кнап определя валутата като признато от обществото средство на обращение. Позовава се на влиятелното по това време разбиране на Фердинанд Тьонис за разликата между *общност* и *общество* (*Tönnies*, 1887). В онази епоха „механичните“ връзки между хората (в сферите на държавата и пазара) в *обществото* заместват „органичните“ връзки в традиционните човешки *общности* (*Knapp*, 1905, с. 133; вж. *Greitens*, 2022). Като синоним на пари Кнап използва израза „хартални платежни средства“, под което има предвид символи на стойността. Стойност, която не зависи от вложените в тяхното производство материали. Така възниква

терминът *хартализъм*, използван и до днес по отношение на теорията на Кнап.

Централна концепция на Кнап е т.нар. повтарящото се включване: както видяхме, в неговата теория парите служат като хартално платежно средство за изплащане на дълг и като такива са предмет на разпоредбите в правната система, с които се регулира изплащането на дълговете (срв. със *Stavenhagen*, 1951, 190 – 191). В случай на парична реформа коефициентите на преобразуване за предишните платежни средства трябва да бъдат фиксирани, така че дълговете да могат да бъдат погасени с новите платежни средства без промяна в стойността. Номиналният характер на дълговете и разграничаването от материалните им носители позволяват, според Кнап, разплащателните средства да се превърнат на даден етап в пари (вж. *Greitens*, 2022).

Тези твърдения на Кнап се явяват основата на харталисткия подход както към държавните, така и към частните кредитни пари. Според Кнап дълговете се изразяват в единица стойност — „единицата, в която е изразена сумата на плащането“ (пак там, с. 8) и се погасяват с платежни средства — „движима вещ, която има законно признатото свойство да представлява стойностни единици“ (*Knapp*, 1905, с. 7). Какво определя кои неща ще бъдат приемани като платежни средства за погасяване на дългове? Понякога материалният носител за разплащане се променя: в определени случаи един вид материал (например злато), който е приет като универсално разплащателно средство, бива заменен от друг (сребро). Следователно в същността си платежното средство не е обвързано с конкретния материал, тъй като той може да бъде променян по всяко време (8 – 25). Важното е, че тези преходи винаги изискват държавата да постанови обменен курс (например такъв брой унции злато за толкова унции сребро). Следователно дълговете винаги са номинални и никога не са били „метални“: всички дългове в определени случаи се конвертират в нов метал, което доказва, че всички разчетни единици на практика са номинални.

Кнап описва паричната система, основана на хартални платежни средства, с помощта на следния пример: когато в театъра оставим палтата си в гардеробната, получаваме метален диск с определен размер, носещ знак, най-често число. Върху него няма нищо друго, но този билет или знак има правно значение; той е доказателство, че имаме право да поискаме връщане на палтото си. Когато изпращаме писма, поставяме марка, която доказва, че чрез плащане на пощенски разходи сме придобили правото да изпратим писмото. Тогава марка е подходящо понятие за движим предмет, носещ знаци, който получава предназначението си от правна наредба, независимо от материала на изработката му. Следователно монетите като платежни средства притежават горепосочените качества: те са жетони за плащане, използвани

като платежно средство¹. Съвременните платежни средства имат такъв жетонен или хартален характер (*Knapp*, [1924] 1973, 31–32). Подобно на малкия метален диск, издаден от гардероба, материалът, използван за производството на харталните средства, е напълно без значение – може да бъде злато, сребро или обикновено желязо, може да бъде хартия, а днес дори само електронни записи (вж. *Wray*, 2014; срв. със *Stavenhagen*, 1951, 190 – 191)².

В актуална статия, озаглавена „Георг Фридрих Кнап не е бил харталист“ (*Rallo*, 2020) Хуан Райо подчертава, че хартализмът обикновено се възприема като доктрина, според която парите са творение на държавата. Но в рамките на харталистката теория, развита от Кнап, всъщност не се твърди, че платежните средства са непременно творение на държавата. Внимателният прочит на книгата му разкрива, че платежните средства могат да се появят извън държавата и че други общности, организирани около определен начин на разплащане, са успели да създадат хартални платежни средства. Това е основателен аргумент теорията за парите на Кнап да не се разглежда като несъвместима с тази на Карл Менгер.

В действителност голяма част от хартиените пари (и електронни депозити в настоящето) са частно емитирани и търсенето за тях се дължи не на обещание за изкупуване срещу държавни парични знаци, а по-скоро на приемането им от държавните фискални институции. Според Кнап държавата в крайна сметка осъзнава в даден исторически момент (обикновено по време на криза), че може и да извършва плащания с парите, които приема като плащане (*Wray*, 2014). Това развитие често настъпва след като някоя банка е закупила държавен дълг и е емитирала банкноти, които дават възможност за конвертиране. По време на война или друго бедствие правителството „насърчава“ банките да издават много повече банкноти (за „финансиране“ на държавните разходи), отколкото биха могли да конвертират. По този начин прекратяването на конвертируемостта обслужва интересите както на правителството, така и на банките.

Разбира се, типът парична система, предвидена от Кнап, е много подобен на този, възприет по-късно от САЩ: златен стандарт без вътрешна кон-

---

¹ Латинската дума харта (*charta*) се употребява включително в смисъла на билет или жетон и от нея се образува прилагателното с този смисъл – *chartal*, хартален.

² По-късно Кейнс обобщава: „[П]арите са мярка за стойността, но да ги разглеждаме като притежаващи стойност сами по себе си, е остатък от възгледа, че стойността на парите се регулира от стойността на субстанцията, от която са направени, и е като да съберкам билет за театър с представлението“ (*Keynes*, 1983, с. 402). Очевидно е, че номиналната стойност на една стока или на парите не може да бъде извлечена от стойността на „обективния стандарт“. Това прозрение отваря пътя към създаването на „фиатни пари“ без „обективен стандарт“, тъй като във всички случаи държавата определя номиналната стойност на парите, като установява какво ще приема в обществените каси, както и номиналната стойност на приетото (срв. с *Wray*, 2014).

вертируемост, но с някакъв резерв за международни цели. Кнап все пак не успява да предвиди времето, когато металите ще бъдат изцяло изоставени в полза на резервите в чуждестранна валута и гъвкавите обменни курсове (вж. *Wray*, 2014).

Веднъж освободени от вътрешната конвертируемост в рамките на металния стандарт, държавните разходи няма да бъдат ограничени от количеството на наличния метал. Изоставянето на металния стандарт и в международен план би премахнало ограниченията за държавите, произтичащи от металните наличности. По този начин държавата преминава към вътрешна система на хартиени пари, извършвайки своите *апоцентрични* плащания в банкноти на централната банка и приемайки *епицентрични* плащания в банкноти на частни банки (днес депозити), които трябва да бъдат изкупени с валута на централната банка (днес – резерви). След това благородните метали се използват само за международни цели, докато САЩ най-накрая изоставят напълно златния стандарт в началото на 70-те години на миналия век (вж. *Wray*, 2014).

В началото горното се отнася само за една банка – банката, която ще се превърне в централната банка на страната. Чрез действията на държавата книжните пари се трансформират във валутни пари. „Първоначално банкнотите и съкровищните бонове се използват само като допълнителни пари. Настъпва печалният час, когато държавата трябва да обяви, че вече не може да плаща в парите, които дотогава са били валута [например монетно злато] и че самите тези бонове вече са валута“ (с. 196). От този момент имаме харталистки, неконвертируеми, хартиени пари – често наричани „фиатни пари“, каквато е практиката в съвременните развити страни. В действителност описаното „екстремно“ развитие на монетарната система се случва почти 75 години след първото издание на книгата на Кнап – в момента, когато е преустановено действието на споразумението от Бретън Уудс.

Що се отнася до международната сфера, Кнап твърди, че „да се откажат напълно от използването на [материални] парични средства би било възможно само за много големи федерации от държави [и, следователно, е] вероятно неосъществимо. Във външната търговия материалните парични средства все още са необходими“ (*Knapp*, 1905, с. xv). В рамките на една държава, обаче, не са, понеже като „държавни пари могат просто да бъдат признати съществуващи пари на основанието, че са приети като форма на плащане от държавата“. Нека си спомним твърдението на Кейнс, че държавата не само налага речника (законите за национални платежни средства), но и пише съдържанието му (решава какво да се приема като пари). В такъв случай можем да разгледаме златния стандарт като сполучливо решение на проблема какво да използваме за международни пари, без това средство да има конкретно „гражданство“. Затруднението идва от обвързването на

местната валута със златото, което повлиява неблагоприятно вътрешната парична стабилност, въпреки че решава въпроса за необходимостта от международни пари. В действителност нито „класическият“ златен стандарт, нито този от Бретън Уудс се оказват устойчиви системи, защото вътрешната нестабилност в крайна сметка води със себе си и външна нестабилност (срв. с *Wray*, 2014).

На следващо място Кнап изтъква и ролята на данъците за осигуряване на обществено приемане на разплащателните средства, тъй като държавата определя с какво могат да бъдат погасявани данъчните задължения. Тази роля нараства с увеличаването на данъчната тежест в една страна (*Knapp*, 1905, с. 43). Разбира се, това е само един от факторите в рамките на законното задължение за приемане на официалната валута (*Greitens*, 2022; срв. със *Stavenhagen*, 1951, 190 – 191).

Когато става въпрос за способността на държавата да издава дългови разписки (независимо дали под формата на валута, резерви на централната банка или съкровищни бонове), важна също е готовността на публиката да ги приеме. Държавата винаги е в позиция да създаде поне някакво търсене на своите дългови разписки чрез налагане на задължения, които трябва да бъдат платени в държавната валута. Отвъд това, тъй като държавата е на върха на „паричната пирамида“, държавните дългови разписки се изискват за клирингови цели, а също и за резерви на най-ликвидните активи. Отново се стига до извода, че ограничението на способността на държавата да издава свои дългови разписки е по линия най-вече на търсенето. Държавата обаче може да наложи ограничения и по свое усмотрение: тя има бюджетен процес, който неминуемо слага рамки на нейните разходи, и може да отиде по-далеч, като наложи лимит на дълга (както правят САЩ днес). Разбира се, някои настояват за следващата стъпка – въвеждане на изискване за балансиран бюджет (или подобни на съвременните Маастрихтски съотношения на дълг и дефицит). Трети са на мнение, че една суверенна валутна система би трябвало да функционира повече като вид стокова парична система със задължение за конвертиране при поискване в злато или в чуждестранна валута. Подобни ограничения винаги са политически наложени – те не възникват „естествено“ поради „стоковия характер“ на парите (вж. *Wray*, 2014)³.

---

³ Какви са последствията от подобен алтернативен подход към разбирането на същността на парите за възможностите пред паричната и фискалната политика? Концепцията на Кнап за „държавните пари“ противоречи на конвенционалната представа за правителствените бюджетни ограничения, според която държавните разходи трябва да бъдат финансирани от данъчни приходи, заеми или увеличаване на паричната маса. В действителност бюджетните ограничения не са нищо друго освен идентичност *ex post*, която не съвсем удачно разглежда финансовата ситуация на държавата като сходна с тази на домакинството. Според концепци-

В „Държавната теория на парите“ Кнап не предлага обяснение на факторите, определящи стойността на парите. Той отхвърля влиятелния за времето анализ на стойността им на основата на ценови индекси. Този подход е популяризиран от Ървинг Фишер (срв. с *Егберт, Седларски*, 2017). Кнап е на мнение, че ценовите индекси не могат да вземат под внимание отделните стокови комплекси, потребявани от домакинствата и следователно не могат да се използват за определяне на стойността на парите. „Само лаик може да назове това стойност на парите“ (*Knapp*, 1910, с. 562; вж. *Greitens*, 2022).

Второто издание на *Държавната теория* от 1918 г. съдържа обособена част „Бележки и допълнения“, в която Кнап сравнява наложилия се към онзи момент паричен режим със състоянието на английската валута след премахването на задължението за обратно изкупуване на злато през 1797 г. (вдъхновило ранните икономически текстове на Дейвид Рикардо, срв. с *Леонидов, Седларски*, 2017; вж. *Knapp*, 1918, с. 433). В книгата Кнап взема страна в стария спор за *кюлчетата* (англ. *bullionist controversy*), присъединявайки се към позицията на противниците на булионистите (вж. *Greitens*, 2022; срв. със *Седларски*, 2015, с. 104; 2021). Авторът предпочита обяснението на промените в цените с отчитане на реалните изменения в структурата на търсенето и предлагането. Привежда пример от епохата, в която живее, с опита от войните: военновременните разходи и военната конверсия на производството имат съществени последици за всички елементи на стопанска действителност (*Knapp*, 1918, с. 444; *Greitens*, 2022).

Инфлацията, започнала да се ускорява по време на войната, но която до голяма степен е задържана в приемливи граници до 1918 г., нараства взривообразно през следващите години. Въпреки това Кнап не променя позицията си и по-късните издания на „Държавната теория на парите“ от 1921 и 1923 г. се появяват без съществени промени, пропускайки да отрази драматичните развития от онези години.

Фиксирането върху непроменената юридическа възможност с парите да се изплащат номинални дългове и пренебрегването на повишаващите се

ята за държавните пари докато държавни дългови разписки се търсят, те могат да бъдат отпечатани от държавата (т.е. от централната банка или от хазната) и разпространени през канала на държавните разходи (или отпусканите заеми). Предлагането на частни или държавни дългови разписки е теоретично неограничено – стига някой да желае да придобие дългови разписки, такива могат да бъдат издавани безкрайно. Проблемът, както по-късно ще посочи Мински, е те да бъдат приемани за разплащателно средство. С други думи, ограничението е от страната на търсенето. Един от факторите, които определят готовността за приемане на дългови разписки като разплащателно средство, е възприятието за кредитоспособност. Банките и другите финансови институции са специализирани в подобно застраховане – процес на идентифициране на платежоспособни кредитополучатели. Няма физическо ограничение върху способността на банките да създават безсрочни депозити, отпусвайки заеми (докато държат дългови разписки на кредитополучателите); основното ограничение е наличието на надеждни кредитополучатели (вж. *Wray*, 2014).

цени е отказ да се признае проблемът със стойността на парите. Макар количествената теория на парите да е подложена на множество критики още тогава, тя е напълно съвместима с номинализма на държавната теория на Кнап: от нейната перспектива парите нямат присъща стойност и в екстремни случаи цялата сума на парите в обращение може да бъде определена екзогенно. И в количествената теория, както и в теорията на Кнап, не се отчита влиянието на други фактори като степента на заетост на производствените фактори или създаването на частни кредитни пари (срв. със *Седларски*, 2015, 239 – 250). Въпреки това Кнап отказва да се позове на нея (вж. *Greitens*, 2022).

Изглежда, че Кнап от самото начало разбира спорния характер на своята теория и умишлено провокира критиките. Още през 1905 г. той пише в предговора на книгата си: „Една теория трябва да може да бъде доведена до крайности, в противен случай тя е напълно безполезна“ (*Knapp*, 1905, с. VII). Кнап осъзнава опасността от злоупотреба с държавна власт, но не счита проблема за първостепенен. За него държавата е призвана да поддържа правовия ред и следователно от нея не се очаква да го подкопава (*Knapp*, 1906, с. 387). Така Кнап се дистанцира от политическите последици от теорията си: отхвърля идеята за целенасочено обезценяване на книжните пари (*Knapp*, 1925, с. 286) и защитава позицията, че държавата следва да има балансиран бюджет и да поддържа обменния курс стабилен (*Knapp*, 1909, с.611; срв. с *Greitens*, 2022).

ОТЗИВИ ЗА ТЕОРИЯТА НА КНАП

Близки съратници, като Карл Хелферих, обвиняват Кнап в надценяване на компетентността, а и мотивацията на държавната администрация. Рискът от злоупотреба с възможността за неограничено създаване на пари за фискални цели е твърде голям. Освен това политическите конфликти обикновено не биват решавани чрез „разум и справедливост, а чрез груба сила“ (*Helfferrich*, 1923, с. 667). В духа на традицията на Дейвид Хюм, Хелферих намира номинализма на Кнап за теоретично убедителен, но пледира за практическо ограничаване на паричното предлагане, например чрез обвързване на валутата с благородни метали (*Greitens*, 2019, с. 214; 2022).

Често срещана критика по онова време е също, че Кнап е „разработил логично правно-конституционната [страна на паричния проблем], но напълно е пренебрегнал по-важната страна, икономическо-социалната“ (*Lansburgh*, 1917, с. 543). Лудвиг фон Мизес използва специфичния термин „акаталактична“ за паричната теория на Кнап (*Mises*, 1917, с. 199). Според него този подход е особено привлекателен по-скоро за икономисти със си-

лен юридически уклон, каквито тогава преобладават в Германия (вж. *James*, 1981, с. 852; срв. с *Greitens*, 2022; *Седларски*, 2015, 142 – 159).

Хамбургският banker Фридрих Бендиксен, който се сближава с Кнап покрай споровете около „Държавната теория на парите“, използва тъкмо това като отправна точка на аргументацията в своята книга „Същността на парите“ (с първо издание през 1908 г.) и си поставя за цел да допълни юридическия анализ на Кнап с по-силно изразена икономическа перспектива (*Bendixen*, 1922, с. 21). Той не е сам в това начинание. След колапса на златния стандарт по време на войната започва фаза на преориентация в старата парична теория, по време на която критици на недостатъците ѝ, като Шумпетер, Лансбърг и др., разработват нови и често еkleктични „теории за командната стойност на парите“, съдържащи елементи от теорията на Кнап (*Schumpeter*, 1918; *Lansburgh*, 1923; вж. *Greitens*, 2022; *Hahn*, 1962).

През 1906 г. Вискел публикува отзив за „Държавната теория на парите“ (*Wicksell*, [1906] 1999). Още през 1887 г. той е посещавал Страсбург специално, за да слуша лекциите на Кнап (*Ronacaglia*, 2006, с. 415). Приятно е изненадан, че Кнап публикува теоретичен труд, въпреки причисляването му към опониращата на формалното теоретизиране немска историческа школа (срв. със *Седларски*, 2015) и оценява високо работата му. След като сам е изследвал както чистите пари, така и чистата кредитна икономика, Вискел не скрива задоволството си от решението на Кнап да се насочи към книжните пари, които по онова време изглеждат като криещи опасност да се превърнат в основа на несполучлива парична система.

Вискел (*Wicksell*, [1906] 1999, с. 211) синтезира главната идея на Кнап като отнасяща се до „чисто формалния, конвенционален или прокламационен характер на парите“. Вискел смята за съществено, че промените в стандарта на плащане имат ефект върху държателите на нетни активи и нетни пасиви, т.е. че е налице преразпределителен проблем. Той подчертава и важността на „въпроса дали държавата би могла да се превърне и в централен актьор в една евентуална джирова система“, в който случай двата етапа, преминали до момента в развитието на средствата за плащане, автометаллически и хартален, биха били последвани от трети, „джиров“, вероятно без използването на никакви метални или друг вид физически пари (*Wicksell*, [1906] 1999, с. 216). Кнап отговаря утвърдително на този въпрос, но не навлиза в подробности, нито препоръчва такава система.

На Вискел обаче не убягва, че Кнап е отбелязал кратко, че ролята на златото в паричната система е преходна. Написан в годината на банковата паника от 1907 г. в САЩ, която в крайна сметка довежда до създаването на Федералния резерв, ...в текста откриваме зародиша на теоричните положения, използвани за обяснението на най-новите развития в

паричните системи⁴. На това място Виксел обаче се чувства длъжен да се дистанцира от Кнап, въпреки повторната си висока оценка на първите 200 страници от монографията. Това, което го вълнува, е какво определя стойността на парите, или в съвременни понятия покупателната способност, както по отношение на другите валути (обменния курс), така и спрямо стоките и услугите. Той остава неудовлетворен от отговора на Кнап на първия въпрос и счита, че вторият изобщо не е адресиран. Виксел (*Wicksell*, [1906] 1999, с. 216), противно на Кнап, обръща внимание на „така наречената количествена теория на парите, която въпреки всичките ѝ недостатъци все още вероятно е единственият възможен начин за обяснение на стойността на парите“. Общото заключение на Виксел (*Wicksell*, [1906] 1999, с. 219) е принципно съгласие с Кнап, като отзивът завършва с коментара, че „както по отношение на съдържанието, така и на формата [трудът му] трябва да бъде причислен към перлите на икономическата литература“ (вж. *Ehnts*, 2019).

В последвалите години „Държавната теория на парите“ се превръща в предмет на спорове между икономистите от онова време, продължили почти две десетилетия. Появява се мнението, че Кнап и Л. Алберт Хан (автор на есето „Икономическа теория на банковия кредит“ от 1920 г.) могат да се смятат за съвместно отговорни за хиперинфлацията от 1923 г. (вж. *Janssen*, 2012, с. 301, 319). Например в отзив от 1920 г. относно теорията за инфлацията на Рудолф Далберг, един от учениците на Кнап, Лансбърг определя привържениците на Кнап като подвластни на „заблудата на Джон Лоу“ (*Lansburgh*, 1920, с. 269), която упорито се проявява „на всеки сто години“. По този начин той приравнява хиперинфлацията от 1923 г. с балона на Мисисипи и присвоените средства от Френския революционен конвент (вж. *Greitens*, 2022).

Кнап, към онзи момент повече от 80-годишен, вече не е в състояние да вземе отношение. Хан, на свой ред, междувременно е възприел позицията на либертариански икономист, който чак до края на 50-те години на XX век оказва влияние върху дебата за ролята на централната банка на Германия – Бундесбанката (основана през 1957 г.). Със смъртта на Кнап (през 1926 г.) и след стабилизирането на стойността на немската парична единица дискусиата за *Държавната теория* първоначално замира. Мнението на последователите на Кнап е, че златният стандарт прекалено много ограничава пространството за маневриране на държавната икономическа политика. По-късно тази теза отново ще изглежда привлекателна, този път за национал-социалистите, които правят опити да използват *Държавната теория*, за да

---

⁴ Вж. *Moen, Tallman* (1999) за връзката между паниката от 1907 г. и създаването на централната банка на САЩ.

оправдаят паричното финансиране на масовото превъоръжаване (*Janssen*, 2012, с. 302, 327; *Greitens*, 2022).

Преводът на английски език на *Държавната теория*, базиран на четвъртото издание от 1923 г., е публикуван от Кралското икономическо дружество през 1924 г. В предговора Кнап изразява съжалението си за наложили се съкращения, засегнали най-вече препратките към текущи развития и пасажите, в които се обсъжда стойността на парите. Той благодари, наред с други, и на Джон Мейнард Кейнс за помощта му с превода. Кейнс, от своя страна, цитира Кнап в началните страници на своя *Трактат за парите* (1930) (вж. *Greitens*, 2022).

Твърдението на Кнап в първото изречение на монографията, че парите са продукт на правния ред, което изразява синтезирано основната идея в паричната му теория, е преведено с „Парите са творение на закона“. Модерната монетарна теория, която възприема тезите на Кнап през превода на английски език, се основава до голяма степен на тясното разбиране относно ролята на държавата, което е очертано в този превод. С използването навсякъде в текста на „закон“ вместо „правен ред“ тъкмо законодателството и в още по-тесен смисъл актът на налагането на данъци, платими в съответната валута, се разбира като причина за всеобщото възприемане на дадена валута.

Формулировката „творение“ в превода може да създаде впечатлението, че в *Държавната теория* на Кнап държавата задължително и буквално създава пари от нищото, т.е. без никаква връзка със съществуващи средства за размяна и определя количеството пари в обращение по свое усмотрение по всяко време. Кнап не изключва и това положение на нещата, но не го счита за задължително. Правният ред може да узакони и частна валута, при което нейното количество се определя от алтернативни разпоредби или механизми. Историческият пример, който Кнап посочва, е Хамбургската банка за разплащания от 1619 г. (*Knapp*, 1905, с. 133), но днес формулировките му биха ни навели по-скоро на мисълта за държавно признаване на определени криптовалюти (вж. *Greitens*, 2022).

Шумпетер (*Schumpeter*, 1926, с. 513) пише в некролога на Кнап в *The Economic Journal*: „Той имаше ясна, бих казал, страстна визия за същността на нещата, която проникваше далеч под повърхността. Видя процесите и проблемите на историята и ги схвана по-правилно, отколкото повечето хора собствените си обстоятелства. Основа историческия си анализ на цялостно познаване на актуалните факти“. В последния абзац Шумпетер (*Schumpeter*, 1926, с.514) оценява „Държавната теория на парите“ на Кнап като „най-успешният му хит“, който го издига до международна слава. Шумпетер обаче смята, че аргументацията в нея е в принципно „грешна посока“ и че влиянието ѝ върху паричната теория се е оказало „злочесто“. Като се има предвид, че Кейнс се позовава на Кнап в своя *Трактат за парите* чак през 1930 г., Шумпетер вероятно изразява напълно честното си мнение за Кнап.

В по-късна своя работа Шумпетер (*Schumpeter*, 1970, 82 – 86) обсъжда подробно книгата на Кнап – отново изразява несъгласието си с теорията му и пише, че тя дори не представлява „ползотворна грешка“ за научния напредък. Според Шумпетер теорията на Кнап в същността си се явява теория на финансите. В действителност обаче Кнап заявява многократно, че се интересува именно от това какво *са* парите. Шумпетер е несправедлив в критиката си на идеите на Кнап, определяйки ги като теория на финансите, както и когато твърди, че теорията на Кнап не се отнася до ценовото равнище. В английския превод на *Държавната теория на парите* виждаме в съдържанието точките „Стойност на парите“ и „Цени“ в раздела „Приложения и допълнения“, който не е преведен изцяло. Резюмето на тази кратка глава обаче е преведено и гласи: „Стойността“ винаги предполага сравнение и в конкретния обект, съотнесен с парите, имаме израз за стойността на парите“ (срв. с *Ehnts*, 2019).

Въпреки номиналисткия си подход Кнап се противопоставя на монетарното държавно финансиране и подкрепя балансираните държавни бюджети. Един от неговите ученици, Карл Хелферих, се превръща в най-влиятелния паричен теоретик в Германия в първите десетилетия на XX век. Определяйки възгледа на Кнап като върховен идеал, който очаква да бъде реализиран в бъдеще, а своя собствен металистки подход като практическа необходимост, той се опитва да примири номиналистката теория на своя учител, от една страна, със собствените си принципи относно златната валута, от друга.

На свой ред монетарната теория на друг влиятелен немски икономист, марксиста Рудолф Хилфердинг, макар и еkleктична, започва да се доближава до номиналисткия подход, след като авторът изучава теорията на Кнап (вж. *Hilferding*, 1910). По време на инфлацията Хелферих, представител на теорията на платежния баланс, а Хилфердинг – по-скоро на количествената теория на парите, застъпват противоположни мнения в публичния дебат относно необходимите парични реформи. Отношенията между тримата автори съвсем не са еднозначни. Докато Хелферих и Кнап са близки познати, техните теории не са напълно съвместими, въпреки усилията на Хелферих да прикрие фундаменталните разлики. От друга страна, Хилфердинг и Хелферих поддържат сходни възгледи по някои практически въпроси, като например необходимостта от валута, основана на златото, но се сблъскват яростно в личен план (*Greitens*, 2020).

От днешна гледна точка изглежда странно тогавашното убеждение, че две теории за парите – една юридическа, една икономическа – могат да съществуват паралелно. *Wicksell* (1898) показва няколко години преди появата на книгата на Кнап, че за да се разберат парите, е необходимо да се проумеят принципите на чистото парично стопанство и чистата джиро икономика, както и взаимодействията на двата вида пари. Банковите депозити и парите на централната банка циркулират успоредно, а банковите депозити

са обещания за пари в брой, които са една от формите на парите на централната банка. Отбелязахме, че след написването на книгата на Кнап използването на пари в брой и метални монети значително е намалело, а банковите депозити са заели мястото им. Това до голяма степен потвърждава идеята на Кнап, че пари се явява всичко, което държавата приема като разплащателно средство. През последните години в развитите модерни стопанства в тази връзка се затвърждава убедеността в едно немаловажно следствие: както правилно отбелязва още Voigt (1906), държавата като емитент на валута не би трябвало да може да фалира, ако министерството на финансите и централната банка работят заедно (*Ehnts*, 2019).

Според съвременни автори като Шефолд (*Schefold*, 1987, с. 54), „институционалният подход на Кнап с отхвърляне на количествената теория [...] представлява първа стъпка към по-късните теории на Кейнс и неговата школа“. Франкел (*Frankel*, 1977, с. ix) също „подчертава значението на влиянието на Георг Фридрих Кнап върху възгледите на Кейнс“. Връзката е очевидна в написаното от самия Кейнс (*Keynes*, 1930, с. 5): „Епохата на харталните или държавните пари настъпи, когато държавата се сдоби с правото да определя какво може да съответства като пари на актуалните парични разчетни единици ... правото не само да наложи речника, но и да напише този речник. Днес всички цивилизовани пари са, извън всякакъв спор, хартални“. Ето защо Кейнс (*Keynes*, [1933] 1972, 289 – 297) се застъпва еднозначно за експанзионистична фискална политика по време на икономическа криза: „В областта на вътрешната политика аз поставям на преден план, по посочените по-горе причини, голям обем кредитни разходи под егидата на правителството.“ Обичайният контрааргумент би бил, че държавните разходи се финансират от данъци и че повишаването на данъците е невъзможно по време на депресия, но Кейнс, следвайки Кнап, се ориентира в погрешността на това твърдение. Държавата първо харчи и едва след това облага с данъци (срв. с *Cesaratto*, 2016). Кейнс (*Keynes*, *Henderson*, [1929] 1972, 90 – 92) заявява: „Убеждението на консерваторите, че съществува някакъв природен закон, който възпрепятства хората да бъдат наети, че винаги е „прибързано“ да се наемат повече работници и че за финансовата „стабилност“ е полезно поддържането на една десета от населението в безделие за неопределен период от време, е невероятно нелудничаво – никой човек не би го вярвал, ако не са му пълнили главата с глупости години наред“ (срв с. *Ehnts*, 2019).

КНАП И МОДЕРНАТА ПАРИЧНА ТЕОРИЯ

Според мнозина съвременни автори именно работата на Георг Фридрих Кнап се явява главната отправна точка при оформянето на подхода на т.нар. *модерна парична теория*. Но докато Кнап изразява по-скоро умерени

политически позиции, политическите амбиции на МПТ днес са много по-радикални и в този смисъл влиянието на Кнап често е преувеличено. По мнението на икономически изследователи, като Ентс, харталистският възглед на Кнап може да се предаде просто като „централните банки създават свои пари от нищото“ (Ehnts, 2017, с. 87). Причината за това схващане относно основополагащата заслуга на Кнап за МПТ, както видяхме, е, че икономистите познават идеите му най-вече от формулировките в английския превод на „Държавната теория на парите“. В него изглежда най-общо, че Кнап поддържа опростенческото мнение, че стойността на парите се дължи на принудителната власт на държавата. Ентс заявява: „(...) Кнап (...) подчертава, че суверенната държава определя чрез постановление или харта (оттук: хартализъм) в каква парична единица да се събират данъците. Така че парите имат стойност, защото държавата ни принуждава да плащаме данъци и мита в нейната законна валута“ (Ehnts, 2017, 90; вж. Greitens, 2022). Хартализмът често се отъждествява именно с твърдението, че законът определя това, което се приема като платежно средство (следвайки тълкуването на тезите на Кнап и от Шумпетер). Вече знаем обаче, че анализът на Кнап отива по-далеч. Както стана ясно по-горе, ако твърдим, че парите са създавани от правото, това не трябва да се тълкува в тесния смисъл, че те са продукт на определена законова норма, а в по-широкия смисъл, че са творение на законодателната дейност на държава, на нейната законодателна политика (Knapp, [1924] 1973, с. 40) (вж. Wray, 2014).

В обобщение на изложеното дотук можем да твърдим просто, че в „Държавната теория на парите“ Кнап разработва подход, който е противоположен на възгледа на металистите, според които стойността на парите произтича от стойността на ценния метал, с който са обвързани. Становището на Кнап е, че металистите се опитват да „изведат“ концепция за паричната система „без идеята за държава“. Това, по негово мнение, е „абсурдно“, тъй като „парите на държавата“ са тези, които „се приемат в обществените каси“ (Knapp, [1924] 1973, vii–viii; вж. също Goodhart, 1989).

Важен детайл по отношение на съвременните концепции на МПТ, чиято значимост се подчертава особено в изследванията на автори като Рей, е, че Кнап включва в анализа си и банковите пари. Според него приемането на банкнотите в частни транзакции не се дължи (както обикновено се смята) на обещанието на банката да ги конвертира в благородни метали (Knapp, [1924] 1973, с. 131). Банковите пари не извличат стойността си от златните резерви или монети, в които е гарантирано обратното им изкупуване (вж. Wray, 2014), а по-скоро от използването им в „общността на частните плащания“ и „общността на публичните плащания“; това от своя страна е функция на „приемането“ им в банките и *обществените каси*. В рамките на „общността на частните плащания“ (или „жиро“ преводите)

банковите пари са основните пари, използвани при плащания; плащанията в „обществената общност“ обаче изискват държавни пари. Това може да включва банкови пари, но трябва да се има предвид, че като цяло плащането с банкови пари на държавата не се разглежда като „окончателно“, защото държавата ще ги представи на банките за „обратно изкупуване“ (срещу валутни резерви). С други думи, банковите пари, когато се използват в общността на публичните плащания, не са „окончателни“, освен ако държавата също не ги използва при собствените си покупки. Какво може да направи банкнотите държавни пари? „Банковите пари не са автоматично пари на държавата, но стават такива веднага, щом държавата обяви, че ги приема за плащания към държавата“ (*Knapp*, [1924] 1973, с. 135). След това банкнотите се превръщат във валута, ако държавата предприеме следващата стъпка и направи „апоцентрични плащания [плащания от държавата] в банкноти“ (с. 138). Държавите често изискват от банките да направят банкнотите си конвертируеми в емитирани от държавата пари: „една от мерките, чрез които държавата осигурява превъзходство на парите, които самата тя емитира“ (с. 140) и по този начин поддържа банкнотите в ролята на спомагателни пари (вместо да им позволи да станат валутни пари). Ако държавата приеме банкноти за плащане, но не извършва плащания в тези банкноти, тогава банкнотите ще бъдат обратно изкупени – което води до източване на „резерви“ (в действителност правителствата и централните банки са използвали обратно изкупуване или заплаха за обратно изкупуване, за да „дисциплинират“ банките). В кризисни ситуации обаче правителствата приемат закони, които прекратяват конвертируемостта, обявяват, че отгук нататък държавата ще извършва плащания чрез банкнотите и по този начин огласяват публично, че банкнотите са валутни пари (*Knapp*, [1924] 1973, с. 143; вж. *Wray*, 2014).

Голяма част от икономистите днес признават, че няма естествено ограничение пред способността на суверенното правителство да харчи чрез емитиране на валута – нещо, което често се приравнява на „печатане на пари за финансиране на разходите“. Най-често се смята обаче, че това е най-малко предпочитаният метод за финансиране на разходите. Обикновено се твърди, че е най-безопасно да се използват данъчни приходи; вторият най-добър метод е да вземат заеми чрез емитиране на съкровищни ценни книжа. И двете налагат известна пазарна дисциплина – първото чрез ограничаване на държавните разходи до държавните приходи, а второто чрез ограничаване на дефицитите на правителството до това, което пазарите са готови да финансират чрез „отпускане на заеми“ на правителството. Подходът на държавните пари отхвърля всички подобни аргументи. В тълкуванието на Рей, което излагаме по-долу, е най-удачно да се мисли за „печатането“ на валута, за данъчните постъпления и за продажбите на облигации като за

различни елементи от процеса на извършване на държавни разходи, а не като възможни начини за „финансиране“ на държавните разходи. Казано накратко, държавните разходи предхождат по време данъчните приходи и продажбата на правителствени облигации. Ако правителството получава свои собствени дългови разписки под формата на данъчни плащания, то трябва първо да ги създаде, преди данъците да могат да бъдат платени в тази валута. И ако купувачите на държавни облигации трябва да използват дългови разписки на правителството, за да платят за облигациите, които купуват, тогава правителството трябва да е изразходвало (или дало назаем) свои дългови разписки, преди да продаде облигациите (Wray, 2014).

Както твърди Лърнър, функционалната цел на продажбите на държавни облигации не е да се заемат резерви (собствените дългови разписки на правителството), а да се предложи алтернатива за печелене на лихва от нежеланите резерви, които иначе биха потиснали лихвения процент по овърнйт вложенията (банковия лихвен процент или възвръщаемостта на федералните фондове) близо до нулата. Въпреки че може да изглежда, че продажбите на облигации „финансират“ разходите на хазната, в действителност продажбите на облигации се предприемат след извършване на разходите и служат за изчистване на излишните резерви, които тласкат овърнйт процентите под политически определените целеви стойности. Така логически се връщаме към втория принцип на функционалните финанси: облигации трябва да се продават само, ако частният сектор държи повече пари с висока мощност (англ. high powered money) от желаното – ситуация, която се проявява чрез овърнйт лихви, понижали се под възприетите целеви стойности. При това положение може да се каже, че според функционалния финансов подход резервите не са дискреционни – вторият принцип на функционалните финанси предполага, че продажбите на държавни облигации се предприемат само за „източване“ на излишните резерви и позволяват на централната банка да постигне заложените от нея целеви стойности за лихвения процент (Wray, 2014). Важно е да се обърне внимание, че ако централната банка плаща лихва върху свръхрезервите, хазната никога няма да има нужда да продава облигации, тъй като овърнйт лихвеният процент никога не може да падне под лихвения процент, плащан от банката върху свръхрезервите. Въпреки широко разпространеното убеждение, че държавните дефицити повишават лихвените проценти, те всъщност намаляват овърнйт лихвата до нула, освен ако хазната и централната банка не координират усилията си за „източване“ на създадените излишни резерви (като илюстрация може да се посочи, че в продължение на две десетилетия овърнйт лихвеният процент в Япония се задържа близо до нулата, въпреки държавните дефицити, които достигат 8 % от БВП, просто чрез поддържане на някои свръхрезерви в банковата система.) От друга страна, бюджетните

излишъци „източват“ резерви, причинявайки недостиг, който води до повишаване на овърнайт лихвата, освен ако централната банка и финансовото министерство не купуват и/или погасяват държавен дълг. Конвенционалният икономически анализ разглежда, включително според някои съвременни икономисти, лихвените ефекти на държавните бюджети по напълно противоположен на реалността начин.

В крайна сметка в САЩ Федералният резерв, също както и финансовото министерство, е „творение на Конгреса“ и дори при стандартните норми за независимост на централната банка в повечето развити страни между нея и държавата е постигнато подобно стандартно споразумение. Според Рей, оставяйки настрана логическата невъзможност за „независимост“ на централната банка от хазната (тъй като постигането на целите за овърнайт лихвените проценти изисква сътрудничество между тях), законодателният орган може да нареди на своята централна банка да поеме, ако е необходимо, разходите на хазната (ако не беше способен, „чековете“ на хазната в един момент биха могли да се окажат невалидни). Докато правителственото бюджетно ограничение е в сила *ex post* (правителствените разходи са „финансирани“ чрез издаване на пасиви на централната банка в смисъл, че увеличените разходи на хазната водят до увеличено отпускане на резерви към банковата система), това не се явява оперативно ограничение за разходите на правителството. На практика, веднага след като централната банка посрещне цялото търсене на банкови резерви, нарастващо успоредно с разходването на средства от правителството, допълнителните държавни разходи оказват натиск надолу върху овърнайт лихвата, принуждавайки двете институции да пуснат в продажба облигации, за да извлекат от системата излишните резерви и да поддържат целевите стойности на лихвените проценти по овърнайт вложенията (*Wray, 2014*).

По този начин, чрез интегрирането на държавната теория на Кнап и кредитната теория за парите сме в състояние да разберем общия принцип, че всички емитенти на дългови разписки в крайна сметка трябва да ги „изкупят“, като ги приемат за законово платежно средство. Всяка суверенна държава може да осигури приемането от публиката на своите дългови разписки чрез налагането на данъци и други парични задължения, платими в тези разписки. Докато държавата обещава само да „изкупи“ своите задължения в плащания към себе си (тоест не обещава конвертирането им при фиксиран курс в благороден метал или чуждестранна валута), тя никога не може да изпадне в неплатежоспособност по задълженията си. Това е една от причините държавите да могат да стоят на върха на монетарната пирамида. Ограничението на държавните разходи не се дължи на произволно декларирани като цел съотношения на дефицита или дълга, а по-скоро на запасите от реални ресурси, предлагани за продажба срещу валутата на държавата.

С други думи, основният проблем с прекомерните разходи на държавата е инфлацията, а не рискът от неизпълнение на задълженията ѝ или от несъстоятелност (Wray, 2014).

ЗАКЛЮЧЕНИЕ. ИДЕИТЕ НА КНАП В ИСТОРИЯТА НА ИКОНОМИЧЕСКАТА МИСЪЛ

През март 1922 г., годината преди пика на хиперинфлацията в Германия е публикувано специално издание на списание *Wirtschaftsdienst* по случай 80-ия рожден ден на Георг Фридрих Кнап. Събраните в него текстове са свидетелство за впечатляващата репутация на Кнап в края на жизнения му път. Но колкото и забележителни да са били по-ранните му приноси, едва в напреднала възраст, през 1905 г., той издава своята „Държавна теория на парите“, която ще се превърне във фокус на интензивна полемика и ще задава тона на дискусиата за парите на немски език още дълги години. И след смъртта му този спор ще се разгаря отново неведнъж. През 1922 г. „Държавната теория на парите“ е преведена на японски, а през 1924 г. по инициатива на Кейнс – и на английски език. Макс Вебер определя производението по форма и съдържание като един от най-големите шедьоври на немското литературно изкуство и научна острота (Weber, 1978, с. 169, 179; срв. Maclachlan, 2003).

Макар като личност Кнап да се ползва приживе с голямо уважение, икономистите, позоваващи се на неговата теория за парите, отрано се сблъскват с острата критика на противниците на концепциите му. Кейнс пише през 1914 г.: „[П]оследователите на Кнап показват отчетлива тенденция да го разглеждат поне толкова в светлината на пророк, колкото и като икономист“ (Keynes, 1914, с. 418). Шумпетер заявява, че влиянието на Кнап „върху монетарната наука в Германия като цяло е пренебрежимо. Но (...) също така служи да покаже още веднъж силата на този забележителен човек, който убеждава толкова много хора в това, което не може да докаже, и често очарова дори там, където не успява да убеди“ (Schumpeter, 1926, с. 514; срв. с Greitens, 2022).

През последните години харталистката позиция на Кнап се възражда като обект на интерес от модерната парична теория, получила голяма популярност в САЩ. Идеите му намират място в нашумели заглавия като „Дълг: Първите 5000 години“ от Дейвид Грейбър (2019) и „Капитализъм: Конкуренция, конфликти, кризи“ от Ануар Шейх (Shaikh, 2016).

От своя страна съвременната критика към „Държавната теория на парите“ към Кнап повтаря основните аргументи на актуалната критика към

модерната парична теория: опасностите от инфлацията не се възприемат достатъчно сериозно, доверието в държавата е прекомерно и подходът е твърде тесен, за да се приведат в съответствие с него сложните изисквания пред номиналния сектор на стопанството. И точно както по онова време днешните застъпници на модерната парична теория се чувстват задължени да коментират хиперинфлацията от 1923 г. Подобно на Кнап, автори като Рандал Рей оспорват причинно-следствената връзка между паричното предлагане и инфлацията, обяснявайки промените в цените от гледна точка по-скоро на реални ефекти. Точно както в случая на частните кредитни пари, те считат, че монетизираните държавни разходи от този период се явяват само ендеогенни корекции спрямо изискванията на обращението (Wray, 2019; Greitens, 2022). В това отношение периодичното преразглеждане на тогавашните дискусии продължава да е плодотворно за разбирането на процесите в номиналния сектор (срв. с Frerichs, 2013).

Но дори научното популяризиране на тезите на Кнап днес – особено от изследователи като Рей (Wray, 2014), който не само изиграва централна роля за формирането на модерната парична теория, но и разработва теоретично достоверно корените ѝ в историята на икономическите теории – страда от недостатъците на съкратения превод на английски език. Докато Кнап обсъжда многобройни възможности с помощта на филигранната си терминология, дискусиата относно идеите му в рамките на модерната парична теория твърде често се свежда до опростено предаване на тезите „пари от нищото“ и „държавата не може да фалира“. На фона на политическите убеждения на Кнап, които по-скоро се доближават политика на икономии, за модерната парична теория цитирането на нейния „прародител“ по необходимост се ограничава само до определени аспекти от работата му (Greitens, 2022).

Още приживе Кнап страда от често ограниченото и двусмислено възприятие на работата му. През 1925 г., малко преди смъртта си, той пише в писмо: „Чувствам се странно относно държавната теория на парите; четири немски, едно японско и едно английско издание са на пазара, но кой разбира работата? Почти никой!“ (цит. по Brandl, 2015, с. 207; срв. с Greitens, 2022; Hahn, 1962).

Литература

- Грейбър, Д. (2019) Дългът: първите 5000 години. София: Бард. / Greybar, D. (2019) Dalgat: parvite 5000 godini. Sofiya: Bard.
- Егберт, Х., Т. Седларски (2017) Основи на съвременната икономика: Ървин Фишер и теорията на времевия избор. – *Икономическа мисъл*, 1/2017, 132 – 143. / Egbert, H., T. Sedlarski (2017) Osнови na savremennata iekonomika: Irving Fisher i teoriyata na vremeviya izbor. – *Ikonomicheska misal*, 1/2017, 132 – 143.

- Леонидов, А., Т. Седларски (2017) Икономически теории. Антология. Том първи. София: Университетското издателство „Св. Климент Охридски“ (второ допълнено издание). / Leonidov, A., T. Sedlarski (2017) Ikonomicheski teorii. Antologiya. Tom parvi. Sofiya: Universitetskoto izdatelstvo „Sv. Kliment Okhridski“ (vtoro dop“lneno izdaniye).
- Седларски, Т. (2021) Теоретичните приноси на Дейвид Рикардо в историята на икономическата мисъл. – *Годишник на Стопанския факултет на Софийския университет „Св. Климент Охридски“*, *Стопански факултет*, **20**, 173 – 200. / Sedlarski, T. (2021) Teoretichnite prinosi na Deyvid Rikardo v istoriyata na ikonomicheskata misal. – *Godishnik na Stopanskiya fakultet na Sofiyskiya universitet “Sv. Kliment Okhridski”*, *Stopanski fakultet*, **20**, 173 – 200.
- Седларски, Т. (2015) Икономически теории (История на икономическата мисъл). София: Университетско издателство „Св. Климент Охридски“. / Sedlarski, T. (2015) Ikonomicheski teorii (Istoriya na ikonomicheskata misal). Sofiya: Universitetsko izdatelstvo „Sv. Kliment Okhridski“.
- Bendixen, F. (1922) *Das Wesen des Geldes*, 3. Auflage, Berlin: Dunker & Humblot.
- Brandl, F. (2015) *Von der Entstehung des Geldes zur Sicherung der Wahrung*. Wiesbaden: Springer.
- Cesaratto, S. (2016) The state spends first: Logic, facts, fictions, open questions. – *Journal of Post Keynesian Economics*, Vol. 39, No. 1, 44 – 71.
- Ehnts, D. H. (2019) Knapp’s The State Theory of Money and its Reception in German Academic Discourse, Berlin Institute for International Political Economy (IPE), Berlin School of Economics and Law. – *EconStor Working Paper*, No. 115/2019.
- Economy and Society: An Outline of Interpretative Sociology (1978) Volume 1. Edited by Guenther Roth and Claus Wittich. Berkeley: University of California Press.
- Ehnts, D. H. (2017) Modern Monetary Theory und Europaische Makrookonomie. - *Berliner Debatte Initial*, 28(3), 89 – 102.
- Frankel, S. H. (1977) *Two Philosophies of Money: The Conflict of Trust and Authority*, St. Martin’s Press: New York.
- Frerichs, S. (2013) From Credit to Crisis: Max Weber, Karl Polanyi, and the Other Side of the Coin. *Journal of Law and Society*, 40(1), 7 – 26.
- Goodhart, C.A.E. (1989) *Money, Information and Uncertainty*. Cambridge, MA: The MIT Press.
- Greitens, J. (2022) Georg Friedrich Knapp und die Modern Monetary Theory. – *Wirtschaftsdienst*, 102(3), 193 – 198.
- Greitens, J. (2020) Karl Helfferich und Rudolf Hilferding über Georg Friedrich Knapps ‚Staatliche Theorie des Geldes‘: Geldtheorien zur Zeit der Hyperinflation von 1923, IBF Paper Series 04-19, Frankfurt, 2020.
- Greitens, J. (2019) *Geld-Theorie-Geschichte*. Marburg: Metropolis.
- Greitens, J. (2019a) Karl Helfferich und Rudolf Hilferding über Georg Friedrich Knapps ‚Staatliche Theorie des Geldes‘: Geldtheorien in der Hyperinflation von 1923, IBF Paper Series, IBF – Institut für Bank- und Finanzgeschichte, Nr. 04 – 19.
- Hahn, O. (1962) Georg Friedrich Knapp und Friedrich Bendixen, Zur staatlichen Theorie des Geldes. Briefwechsel von 1905-1920, in: Band 10 Reihe B, Studien zur Ökonomik der Gegenwart by Kurt Singer, Erwin v. Beckerath, Edgar Salin. – *Zeitschrift für die gesamte Staatswissenschaft* (Journal of Institutional and Theoretical Economics), 118(3), 551 – 553.
- Helfferich, K. (1923) *Das Geld*, 6. Auflage, Leipzig: Hirschfeld.
- Hilferding, R. (1910) *Das Finanzkapital. Eine Studie über die jüngste Entwicklung des Kapitalismus*, Vienna, Wiener Volksbuchhandlung (Marx-Studien, vol. III).
- James, H. (1981) Rudolf Hilferding and the Application of the Political Economy of the Second International. - *Historical Journal*, 24(4), 847 – 869.

- Janssen, H. (2012) Nationalökonomie und Nationalsozialismus, 4., überarbeitete Auflage, Marburg: Metropolis.
- Keynes, J. M. (1983) *The Collected Writings of John Maynard Keynes, Volume XI: Economic Articles and Correspondence*, Academic. Ed. by Donald Moggridge, London and Basingstoke: Macmillan/Cambridge University Press.
- Keynes, J. M. ([1933] 1972) An open letter to President Roosevelt. *NY Times*. Dec 31, 1933, reprinted in D. E. Moggridge (ed.), *The Collected Writings of John Maynard Keynes, XXI, Activities, 1931-1939: World Crises and Policies in Britain and America*, Macmillan: London 289 – 297.
- Keynes, J. M. (1930) *Treatise on Money*. Vol. 1, London: Macmillan.
- Keynes, J. M. (1914) Review „Theorie des Geldes und der Umlaufsmittel“ by Ludwig von Mises and „Geld und Kapital“ by Friedrich Bendixen. - *Economic Journal*, 24(95), 417 – 419.
- Keynes, J. M., H. D. Henderson ([1929] 1972) Can Lloyd George Do It? An Examination of the Liberal Pledge. Reprinted in D. E. Moggridge (ed.), *The Collected Writings of John Maynard Keynes, Vol. IX*, Macmillan: London, 90 – 92.
- Knapp, G. F. (1925) *Einführung in einige Hauptgebiete der Nationalökonomie*. Leipzig: Duncker & Humblot.
- Knapp, G.F. ([1924] 1973) *The State Theory of Money*. Clifton, NY: Augustus M. Kelley.
- Knapp, G. F. (1918) *Staatliche Theorie des Geldes*, 2. Auflage, Leipzig: Duncker & Humblot.
- Knapp, G. F. (1910) Antwort auf das Referat von Friedrich von Wieser: Über die Messung der Veränderungen des Geldwertes. – In: *Verhandlungen des Vereins für Socialpolitik in Wien, 1909, III. Über die Produktivität der Volkswirtschaft*, Duncker & Humblot, 559 – 563.
- Knapp, G. F. (1909) Geldtheorie, staatliche, *Handwörterbuch der Staatswissenschaften*, 4, Fabrik – Gewerbeverein, Fischer, 610 – 618.
- Knapp, G. F. (1906) Erläuterungen zur Staatlichen Theorie des Geldes. - *Jahrbuch für Gesetzgebung, Verwaltung und Volkswirtschaft im Deutschen Reich*, 30, 381 – 393.
- Knapp, G. F. (1905) *Staatliche Theorie des Geldes*. Leipzig: Duncker & Humblot.
- Knapp, G. F. (1891) *Die Landarbeiter in Knechtschaft und Freiheit: Vier Vorträge*, Leipzig: Duncker & Humblot.
- Lansburgh, A. (1923) *Das Wesen des Geldes*. Berlin: Bank-Verlag.
- Lansburgh, A. (1920) Dalberg, Rudolf: Die Entwertung des Geldes. - *Weltwirtschaftliches Archiv*, 15, 268 – 269.
- Lansburgh, A. (1917) Das gute und das schlechte Geld. - *Die Bank*, 1917/1, 541 – 556, 635 – 654, 715 – 726, 809 – 822.
- Maclachlan, F. (2003) Max Weber and the State Theory of Money. 4th annual meeting of the International Studies Association, Portland, Oregon.
- Mises, L. v. (1924) Das Geld von Karl Helfferich. - *Zeitschrift für Volkswirtschaft und Sozialpolitik*, 4, 160.
- Mises, L. v. (1917) Zur Klassifikation der Geldtheorie. - *Archiv für Sozialwissenschaft und Sozialpolitik*, 44(1917/1918), 198 – 213.
- Moen, J. R., E. W. Tallman (1999) Why Didn't the United States Establish a Central Bank until after the Panic of 1907? (November 1999). FRB Atlanta Working Paper Series No. 1999-16, available at SSRN: <https://ssrn.com/abstract=2491286> or <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.2491286>
- Rallo, J. R. (2020) Georg Friedrich Knapp Was Not a “Chartalist”. – *History of Political Economy*, 52(4), 773 – 793.
- Roncaglia, A. (2006) *La riqueza de las ideas: una historia del pensamiento económico*. Prensas Universitarias de Zaragoza: Zaragoza.
- Schefold, Bertram (1987) Georg Friedrich Knapp. – In: J. Eatwell, M. Milgate and P. Newman (eds.), *The New Palgrave*, vol. 2, 54 – 55.

- Schumpeter, J. (1970) Das Wesen des Geldes. Vandenhoeck und Ruprecht: Göttingen.
- Schumpeter, J. (1926) G.F. Knapp (Nachruf). - *Economic Journal*, 36(143), 512 – 514.
- Schumpeter, J. (1918) Das Sozialprodukt und die Rechenpfennige. – In: J. Greitens (Hrsg.) (2019), *Geld-Theorie-Geschichte, Ausgewählte Texte von 1361 bis 1918*, Marburg: Metropolis, 524 – 600.
- Shaikh, A. (2016) *Capitalism: competition, Conflict, Crises*. New York, NY: Oxford University Press.
- Stavenhagen, G. (1951) *Geschichte der Wirtschaftstheorie* Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht.
- Stremmel, R., F. Tennstedt, G. Fleckenstein (2006) *Quellensammlung zur Geschichte der deutschen Sozialpolitik 1867 bis 1914, I. Abteilung: Von der Reichsgründungszeit bis zur Kaiserlichen Sozialbotschaft (1867–1881)*. 8. Band: Grundfragen der Sozialpolitik in der öffentlichen Diskussion: Kirchen, Parteien, Vereine und Verbände. Darmstadt: Institut für Sozialwesen.
- Tönnies, F. (1887) *Gemeinschaft und Gesellschaft. Abhandlung des Communismus und des Socialismus als empirischer Culturformen*, Leipzig: Fues.
- Trautwein, H.-M. (2003) G.F. Knapp: an economist with institutional complexión. – In: W. Samuels (Hrsg.) (2003). *European Economists of the Early 20th Century*, Vol. 2, Cheltenham: Edward Elgar, 167 – 178.
- Voigt, Andreas (1906) Die staatliche Theorie des Geldes. – *Zeitschrift für die gesamt Staatswissenschaft*, Vol. 62, 317 – 340.
- Weber, M. (1978) *Economy and Society: an Outline of Interpretive Sociology*. Vol. 1, edited by Guether Roth and Claus Wittich. Berkley: University of California Press.
- Wicksell, K. ([1906] 1999) ,Georg Friedrich Knapp, Die Staatliche Theorie des Geldes, reprinted in: Sandelin, Bo, Wicksell, Knut – *Selected Essays in Economics*, Vol. II, Routledge: Abingdon, UK.
- Wicksell, K. (1898) *Geldzins und Güterpreise: Eine Studie über die den Tauschwert des Geldes bestimmenden Ursachen*. Gustav Fischer: Jena.
- Wray, L. R. (2014) *From the State Theory of Money to Modern Money Theory*. Levy Economics Institute of Bard College, Working Paper, 792.

Постъпила на 03.08.2023 г.